

מדינת ישראל
משרד הרווחה והשירותים החברתיים
האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית

Burton Blatt Institute
SYRACUSE UNIVERSITY

Universal Design and Accessibility for Israelis with Intellectual Disabilities

עיצוב אוניברסלי והנגשה עבור ישראלים עם מוגבלות שכלית – דו"ח מסכם

ד"ר שירה יילון חיימוביץ

הדו"ח תורגם על ידי מכלול : יח' מחקר והערכה של קרן שלם באישורו של האגף לטיפול באדם עם מש"ה ובאישורה של המחברת.

נובמבר 2015

מבוא

חוק שוויון הזכויות לאנשים עם מוגבלות בישראל, 1998 (חוק שוויון זכויות), ותיקונו משנת 2005, מגדירים הנגשה לאנשים עם מוגבלות כ"יכולת להגיע למקום, לנוע ולהתמצא בו, ליהנות משירותיו, לקבל מידע אודות השירותים הניתנים במקום, לעשות שימוש במתקנים ולקחת חלק בפעילויות באופן שווה, מכבד, עצמאי ובטיחותי". יחד עם זאת, לעיתים קרובות מתעלמים מהזכות להנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית, הן ברמת המחוקק והן בקרב הציבור הרחב.

האגף לטיפול באדם עם מוגבלות שכלית התפתחותית (האגף) שואף לעגן בחוק גם את זכויותיהם של אנשים עם מוגבלות שכלית. לשם כך משרד הרווחה וה- BBI יצאו בפרויקט משותף ביוני 2007, במסגרתו התקיימה ועדת היגוי כלל ארצית שכללה בעלי תפקידים ברשויות וארגונים העוסקים בזכויות לאנשים עם מוגבלות בישראל. כיום ישנם ברחבי העולם מודלים רבים להנגשה, אך הם מתמקדים בעיקר בהנגשה עבור אנשים עם מוגבלות פיסית וחושית, ואילו בתחום ההנגשה לאנשים עם מוגבלות שכלית קיימת פעילות ראשונית בלבד (Salmi, 2007). מטרת דו"ח זה להעריך את הידע הקיים בתחום ההנגשה ואת המודל העולמי, העוסק באנשים עם מוגבלות שכלית, ולהעלות המלצות ראשוניות לשיפור ההנגשה, על מנת להגדיל את מידת השילוב של אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה הישראלית.

חקיקה לשוויון זכויות

אחת המטרות העיקריות של החוק לשוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות היא להבטיח השתתפות שוויונית שלהם בחברה. בארה"ב ומדינות אחרות חלה התקדמות משמעותית בשלושת העשורים האחרונים במדיניות הקשורה באנשים עם מוגבלות, על-ידי שינוי מוקד החשיבה מהמוגבלות עצמה אל מוקד אנטי-אפלייתי המבוסס על חשיבה על זכויות אזרח והדגשת השתתפות חברתית וכלכלית מלאה של אוכלוסיות אלה בחברה (Blanck, 2000).

בניגוד לארה"ב, הדגש בישראל הושם שנים רבות על ביטחון חברתי וסיפוק עזרה רפואית ומשקמת (Feldman, 2005). בהתאמה, החקיקה בתחום מבוססת על המודל הרפואי ולא על המודל החברתי המדגיש את הזכות להטמעה חברתית (Herr, 2004 & Rimmerman). יחד עם זאת, חוק שוויון הזכויות (1998) ותיקונו (2005) משקפים תפנית מהמודל הרפואי למודל החברתי, כאשר הוא מורכב משני היבטים מרכזיים: (1) איסור אפליה כנגד אדם עם מוגבלות על בסיס המוגבלות והדגשת זכויות האדם ו- (2) שאיפה להגיע לשוויון על-ידי הנגשת שירותים (Ziv, 1998).

הנגשה

ביצוע התאמות נגישות לאנשים עם מוגבלויות מאפשרת להם לחיות בעצמאות, פרטיות וכבוד. על אף שקיימים הבדלים בהגדרות לנגישות, הטענה הרווחת היא שיש לאפשר השתלבות חברתית וכלכלית של הפרט בחברה. בחוק הישראלי, נגישות מוגדרת, כאמור, כ"יכולת להגיע למקום, לנוע ולהתמצא בו, ליהנות משירותיו, לקבל מידע אודות השירותים הניתנים במקום, לעשות שימוש במתקנים ולקחת חלק בפעילויות באופן שווה, מכבד, עצמאי ובטיחותי". באופן דומה, גם החוק הבריטי למניעת אפליה על בסיס מוגבלות (Disability Discrimination Act, 1995) קובע כי על נותני השירותים לבצע הנגשה מלאה לאנשים עם מוגבלויות. באוסטרליה, מנגד, הנגישות מוגדרת כמושג כללי אשר מתאר באיזו מידה מערכת, מבנה או שירות ניתנים לשימוש על ידי כמה שיותר אנשים ללא צורך בהתאמות מיוחדות (Australian Government Information Management Office). לבסוף, החוק האמריקאי לזכויות אנשים עם מוגבלות (Americans with Disabilities Act of 1990) דורש ביצוע התאמות הגיוניות בכדי להבטיח שוויון הזדמנויות והשתתפות מלאה של אנשים עם מוגבלות.

עיצוב אוניברסלי (UD)

מקור הלטענת מודל לעיצוב האוניברסלי נמצא במאמרו של בנדר (Bednar, 1974). לפי מודל זה, היכולת הפונקציונאלית תהייה מוגברת כאשר נפרצים חסמים סביבתיים. בנוסף, לטענתו חקיקה להנגשה עבור אנשים עם מוגבלויות גורמת באופן בלתי מכוון לסטיגמה ותחושת נבדלות. בניגוד לעזרים טכנולוגיים שמטרתם לעזור לאדם עם המוגבלות להתגבר על חסמים במודל הקיים, מטרת העיצוב האוניברסלי ליצור גמישות ולענות על מגוון רחב של צרכים. מודל זה מוכר כ"מודל של מוצרים וסביבות הניתנות לשימוש על-ידי כלל האנשים, באופן הנרחב ביותר האפשרי, ללא צורך בהתאמה או עיצוב ייחודי" (Mace, Hardie & Place, 1996). המרכז לעיצוב האוניברסלי (The Center for Universal Design), הנמצא באוניברסיטת צפון קרוליינה, מציג ומסביר את המודל באופן מפורט. לדבריהם, המודל מורכב משבעה עקרונות ליבה אשר נוסחו בשנת 1997:

1. שימוש שוויוני: אינו גורם לפגיעה או סטיגמה עבור אף קבוצה.
2. שימוש גמיש: מותאם למגוון רחב של העדפות אישיות ומוגבלויות.
3. שימוש אינטואיטיבי ופשוט: קל להבנה ללא תלות בניסיון, ידע, כישורי שפה או רמת קשב.
4. מידע קליט: מעביר מידע חיוני באופן אפקטיבי, ללא תלות בתנאים או יכולות חושיות.
5. סבילות לטעות: ממזער סכנות ותוצאות לא רצויות של פעולות לא מכוונות.
6. מאמץ פיזי נמוך: שימוש קל ונוח עם מינימום התשה.

7. גודל ומרחב לגישה ושימוש: גודל ומרחב הולמים להתקרבות, הגעה, ביצוע מניפולציות ושימוש ללא תלות בגודל פיזי, מנח גוף או ניידות.

מודל העיצוב האוניברסאלי מבוסס על ההנחה כי מוגבלות הינה מבנה חברתי הנגרם כתוצאה מחוסר התאמה של מאפיינים סביבתיים ולא דווקא של מאפיינים אישיים. כיום ניתן לראות יישומים של מודל זה, כאשר גישה פסיכולוגית והנגשת תכניות, שירותים ומוצרים באופן נוח עבור אנשים בעלי מוגבלויות (כולל מאפיינים פיזיים, אודיטוריים והליכים בירוקרטיים) מהווים גורם מרכזי נוסף של המודל. דוגמה טובה להוצאת המודל לפועל נמצאת ב- Universal Design New York 2, המופיע באתר של ה-BBI הישראלי.

הנגשה ומודל העיצוב האוניברסאלי עבור אנשים עם מוגבלות שכלית

המאפיין הבולט ביותר של נגישות כיום הינו "רמפות" עלייה לכיסאות גלגלים. אולם, מחסומי הנגישות המוצבים בפני אנשים עם מוגבלות שכלית (וללא מוגבלות פיזית) אינם תמיד ניכרים, ולכן מתן התאמות הולמות דורש על פי רוב הבהרה. עיקר הקשיים בביצוע התאמות עבור אנשים עם מוגבלות שכלית נובעים מארבעה פרמטרים מרכזיים: סטיגמה, קצב, רמת מורכבות ורמת אוריינות (Yalon-Chamovitz, 2008a).

סטיגמה

המחסום העיקרי בהנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית הוא הסטיגמה שהופכת את צרכיהם להנגשה לבלתי נראים, ומגבילה את המודעות לזכותם להנגשה בקרב המחוקקים ונותני השירותים. אנשים עם מש"ה לרוב נתפסים כאנשים הזקוקים להגנה והשגחה ולכן אין מכירים בזכותם לשוויון זכויות ועצמאות. יחד עם זאת, ישנו טווח רחב של יכולות ומידת תמיכה נדרשת בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית, ורבים מהם היו יכולים להיטמע בחברה באופן עצמאי בהינתן תנאי הנגשה והתאמות הולמות (Luckasson et al., 2002).

מחקרים חדשים מראים כי קיים קשר בין הגדרה עצמית ואיכות חיים בקרב אנשים עם מש"ה (Bonham et al., 2004; Lachapelle et al., 2005). בנוסף, הגדרה עצמית מנבאת מעבר טוב יותר מהשמה במוסדות להשתלבות בחברה (Wehmeyer, Garner, Lawrence, Yeager & Davis, 2006) וקשורה לרמות בריאות (Shogren, Wehmeyer, Reese & O'Hara, 2006) והשכלה (Lee, Wehmeyer, Palmer, Soukup & Little, 2008). בעקבות המגמה המתפתחת של שילוב אנשים עם מוגבלות שכלית בחברה, גדל הצורך לספק להם התאמות אשר יאפשרו להם להשתמש בשירותים חברתיים (Yalon-Chamovitz, 2007).

אנשים עם מוגבלות שכלית ובני משפחותיהם, כמו גם נותני שירותים, מציינים כי הכשרת נותני השירותים מהווה חסם עיקרי בשימוש בהתאמות ושירותים עבור אנשים עם מוגבלות שכלית. כך למשל ניתן ללמוד מדבריה של ר. אישה עם מוגבלות שכלית, עצמאית, בת 30, שעובדת עם ילדים בגן, שהיא הולכת לבד רק למקומות שהיא מכירה ושהיא יודעת ששם ידברו איתה יפה ובכבוד, ואילו אנשים חסרי סבלנות כגון עובדי הבנקים גורמים לה לפחד שינצלו אותה. באופן דומה, בביקוריה אצל הרופא היא נאלצת לבקש שידברו איתה ולא עם מי שמלווה אותה.

הכשרה והשכלה הולמת עבור נותני שירותים מהווה לעיתים את המפתח להנגשת שירותים עבור אנשים עם מוגבלות שכלית. הכשרה כזו צריכה לשאוף להגביר את המודעות לצרכי ההנגשה של אנשים עם מוגבלות שכלית ולספק הגדרות לדרכי פעולה לביצוע התאמות ומתן שירות מכובד ושוויוני לכל. ניתן למצוא דוגמה

להגדרות ודרכי פעולה כאלו באתר נגישות <http://www.negishut.com/55500/> שירות-נגיש---טיפים-
[\(להתנהגות\)](#).

קצב

הקצב המהיר והתובעני של החיים המודרניים אינו נמצא במודעות שלנו עד שאנחנו מוצאים את עצמנו בסיטואציה מלחיצה. מחקרים מראים כי לאנשים עם מוגבלות שכלית עשוי להיות משך זמן לעיבוד קוגניטיבי איטי זמן תגובה ארוך יותר במגוון מטלות (Kail, 2000), וכן זמני תגובה איטיים שעשויים להיות קשורים בביצוע פחות טוב גם במשימות יום-יומיות (Su, Chen, Wuang, Lin & Wu, 2008). עבור אנשים עם מוגבלות שכלית, הקצב המהיר מדי עבורם הינו חלק מחיי היום יום ומהוה חסם עיקרי להשתלבות בחברה. לפי המודל הרפואי, אנשים עם מוגבלות שכלית אמורים להתאים את עצמם לקצב החיים המודרני ולנסות להקטין את זמן התגובה שלהם עצמם. מנגד, המודל החברתי טוען כי לא על הפרט להשתנות אלא זו אחריות של החברה לבצע התאמות סביבתיות על מנת לאפשר השתתפות מלאה של אנשים עם מוגבלות (Feldman, 2007).

חוקי הנגשה ותקנים במדינות רבות מספקים הנחיות מצומצמות מאוד בנוגע להתאמת קצב, כאשר עיקר ההתאמות מתייחסות למאפיינים פיזיים של שירותים כגון קצב הפעילות של מעליות או התחלפות האורות במעברי חצייה. מנגד, ניתן לראות כי אנשים עם מוגבלות שכלית זקוקים להתאמות נוספות בקצב, כפי שניתן לראות בעדותה של ר. בנוגע לשימוש בתחבורה ציבורית או בשירותי הבנקים, בהם היא נתקלת בחוסר סבלנות ואף קריאה בשמות גנאי משום שהיא זקוקה למעט יותר זמן לבצע פעולות מסוימות או להשלים משפט.

ככלל אצבע, הנגשה צריכה תמיד לכלול היבט של קצב, הן במאפיינים סביבתיים-פיזיים והן בעת מתן שירותים. יחד עם זאת, נחוץ מחקר נוסף על מנת לבסס דרכי פעולה בתחום זה.

רמת מורכבות

רמת המורכבות היא החסם המובהק ביותר עבור אנשים עם מוגבלות שכלית. כל העוסקים בתחום מציינים כי יש צורך לפשט הנחיות או תקשורת מילולית על-מנת להקל על אנשים עם מוגבלות שכלית. כיום, עיקר המענים לכאורה בתחום זה על-ידי נותני שירותים הינם דיבור בקול רם יותר או שימוש באוצר מילים ואינטונציה ילדותית, זאת על-אף הבקשות של אנשים עם מוגבלות שלא יתייחסו אליהם כאילו הם ילדים (Disabilityisnatural, 2007; Frawley, Bigby & Forsyth, 2006).

יחד עם זאת, לעיתים הפישוט המילולי אינו קל כמו שהוא נדמה, כפי שטוען ק., מנהל תכנית חברתית למתבגרים ומבוגרים עם מוגבלות שכלית, שאומר כי לעיתים יש קושי ותסכול בניסוח מחדש, קשה לבחור שלוש מילים נכונות במקום 20 להעברת אותו המסר. השימוש בשפה שתהיה מובנת לאנשים עם מוגבלות שכלית אינה בהכרח אינטואיטיבית, ויש צורך בניסוח כללים לתרגום משפה מורכבת לשפה פשוטה (Karreman, Van der Geest & Buursink, 2007). כיום ישנה הכרה בחשיבות של פישוט לשוני בחקיקה לשוויון זכויות עבור אנשים עם מוגבלות, אך טרם פותחו סטנדרטים לתרגום מסוג זה. המודעות הגוברת ופעילות של קבוצות סנגור עצמי (self-advocacy) תרמו לניסוח הנחיות לתרגום לשפה פשוטה, ביניהם

"מדריך לקריאה קלה" (Easy Read Guide) ו"האם אני מבהיר את עצמי?" (Am I Making Myself Clear) (Disability Rights Commission, 2006; Mencap, 2000). מדריכים אלו פותחו בעיקר לתרגום טקסטים כתובים, אם כי ניתן לעשות שימוש בחלק מההמלצות גם בתרגום תקשורת מילולית. לאחר כתיבת דו"ח זה, יצאה לאור בשנת 2011 חוברת הנחיות¹ לפישוט לשוני בעברית (עוזיאל-קרל, טנא-רינדה וילון-חיימוביץ, 2011).

מורכבות אינה באה לידי ביטוי רק בהיבטים של תקשורת מילולית אלא גם במאפיינים נוספים כגון ארגון פיזי של הסביבה, הנחיות לשימוש במוצרים ותהליכים פורמליים ובלתי פורמליים. החקיקה בתחום ההנגשה מכירה בצורך לפשטות אך ההגדרות האופרציונאליות אינן מספקות.

אוריינות

האתגר שמציבה ההתמודדות עם מורכבות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית משולב לעיתים קרובות עם האתגר שמציבה בפניהם רמת האוריינות הנמוכה יחסית. אי לכך, לאנשים עם מוגבלות שכלית אין נגישות למידע באשר אנו חיים בחברה אוריינית שהתקשורת בה מבוססת במידה רבה על השפה הכתובה זאת על אף שחוקי הנגישות ועקרונות העיצוב האוניברסלי מדגישים את הזכות לקבל שירות ומידע מותאם.

כהקבלה, החוויה של אנשים עם מוגבלות שכלית דומה לזו של תיירים בחו"ל שאינם מבינים את השפה המקומית ואין עבורם תרגום בשפה מוכרת. העובדה שהדבר מהווה חסם עבור תיירים הינו מובן מאליו ומרבית המדינות מנסות לגשר עליו באמצעים שונים חסם זה תקף גם לקבוצות מיעוטים ובמדינות רבות רואים עלייה בהיצע המידע המתורגם עבורם, שכן היעדר תרגום מסוג זה נתפס כיום כאפליה. אולם, חסם זה אינו תמיד ברור כשזה נוגע לאנשים עם מוגבלות (Young & Quibell, 2000), שכן גם בחשיפה לטקסט או לשפה דבורה בשפת אמם, אנשים עם מוגבלות שכלית לעיתים זקוקים לתרגום לשפה פשוטה יותר או לייצוג באמצעות סמלים. ואולם, לאנשים עם מוגבלות שכלית קשה יותר להוכיח כי בוצעה כנגדם אפליה בהיעדר הנגשה לשונית

התאמות נגישות מבחינת אוריינות הכוללות (1) תרגום לשפה פשוטה או פישוט לשוני, (2) שימוש בסימנים וסמלים ויזואליים ו (3) אופנויות חלופיות (Yalon-Chamovitz, 2008b). כמו כן, נמצא כי התאמות מסוג זה יכולות להועיל גם לאוכלוסיות אחרות ולא רק לאנשים עם מוגבלות שכלית, בייחוד במצבי לחץ (Calori, 2007).

מעבר לפישוט הלשוני, שימוש בסימנים גרפיים וסימבוליים הינם בעלי תועלת רבה לאנשים עם מש"ה (Salmi, Ginthner, Guerin, 2004). סמלים ופיקטוגרמות יכולים להחליף שילוט מילולי בצורה יעילה, במידה ואלו ישולבו במרחב הציבורי באופן עקבי היות וישנם סמלים ופיקטוגרמות אשר יכולות להתפרש בכמה אופנים ישנה חשיבות למוסכמה בינלאומית ושימוש בסמלים ופיקטוגרמות פשוטים ככל הניתן. ניתן למצוא כיום הנחיות לשימוש ובחינת ההבנה של סמלים שונים (ISO 9186:2001). יחד עם זאת, על-אף השאיפה לפתח שפה סימבולית בינלאומית, יש לזכור כי ישנם סמלים ופיקטוגרמות אשר מושפעים מתרבות.

¹להלן קישור לחוברת, בתוך אתר קרן שלם: <http://www.kshalem.org.il/pages/item/288>

בנוסף, ניתן לעשות שימוש באופנויות נוספות כגון מתן מידע אודיטורי או באמצעות חוש המישוש, באופן שמתאם לאנשים עם מוגבלויות (Arditi & Brabyn, 2000). יחד עם זאת, גם שימוש באופנויות אחרות מחייב בחינת התאמה לרמת המורכבות המובנת על-ידי אנשים עם מוגבלות שכלית

חוקי הנגישות

פיתוח חוקים, תקנות ותקנים הולמים הינם חיוניים להוצאה לפועל של הזכות לנגישות כפי שהיא נדרשת בחוק. על אף שבארה"ב, אוסטרליה, אנגליה ומדינות נוספות באירופה החקיקה בתחום הנגישות קיימת כבר למעלה מעשור, החקיקה בתחום בישראל רק מתחילה להתפתח. ישנה חשיבות מכרעת להדגשת הצרכים, ההתאמות והזכות לנגישות של אנשים עם מוגבלות שכלית בשלב זה של החקיקה, על מנת למנוע מצב בו לא ייהנו מההטמעה של זכותם לשילוב בחברה כחלק מהבטחת הזכות לשוויון והשתתפות בחיי החברה לכלל האוכלוסייה של אנשים עם מוגבלויות.

חוק שוויון הזכויות ביסס את הצורך בשוויון זכויות עבור אנשים עם מוגבלויות וכן הכתיב את הקמת נציבות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות במשרד המשפטים. פרק הנגישות שהתווסף לחוק בשנת 2005, מגדיר את אחריות הנציבות להסדרת התקנות המרכזיות בהתייחס בעיקר לנגישות של הסביבה הבנויה ולנגישות השירות. רשויות אחרות נדרשות לפתח תקנות נגישות נוספות, כל אחת בתחום אחרותה, לדוגמה משרד הבריאות מצופה להוביל את ניסוח התקנות בתחום שירותי הבריאות ומשרד הביטחון אחראי להובלת התקנו בתחום השירותים לשעת חירום **המצב הקיים בארה"ב**

בשנת 2007 פורסמו 2 דו"חות מרכזיים בנוגע להשפעה ולהטמעה של חוק זכויות אנשים עם מוגבלות של ארה"ב (ADA) (National Council on Disability, 2007a; 2007b). דו"ח ההשפעה מראה כי על אף השפעתו החיובית של החוק על חייהם של אנשים עם מוגבלויות, ישנם עדיין הרבה אנשים שאינם מבינים או מפיקים תועלת מהשינויים שהוכנסו על-ידי החוק. נמצא כי אנשים עם מוגבלויות פיזיות נהנים הכי הרבה מהשינויים שהוכנסו בעקבות החוק, בייחוד בהיבטי נגישות למוסדות ציבוריים ושירותים, ואילו אנשים עם מוגבלות סנסורית או תקשורתית מושפעים ממנה הכי פחות. ההשפעה הכי משמעותית שנמצאה עבור אנשים עם מוגבלות שכליתנוגעת להוצאה ממוסדות ופיתוח שירותים בקהילה. ממצאים דומים עלו מדו"ח ההטמעה, כאשר נמצא שעיקר ההתאמות בוצעו בתחום ההנגשה הפיזית של מוסדות כך שניתן להיכנס אליהם עם כיסאות גלגלים. מנגד, קידום הנגשה בהיבטים אחרים כגון הודעה קולית על הגעה לתחנות בתחברה ציבורית, שיכולה להיטיב גם עם אנשים עם מוגבלות שכלית עדיין איננה מספקת.

חשוב לציין כי ה-ADA והנחיות הפעולה הנגזרות ממנו אינם מתייחסים למוגבלות ספציפית. יחד עם זאת, ההנחיות כן מתייחסות באופן ממוקד לדרישות הנגשה לבניינים עבור אנשים עם מוגבלויות, עם התייחסות למוגבלות פיזית וליקויי שמיעה. על מנת להתאים הנחיות אלו כך שניתן יהיה להרחיב את יישומן גם להנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית יש לבחון אותן לאור החסמים שהוזכרו מעלה (כלומר סטיגמה, קצב, רמת מורכבות ואוריינות).

חקיקת הנגישות בישראל

בדומה לארה"ב, החקיקה והתקינה היום בתחום הנגישות ברובה איננה ספציפית למוגבלות מסויימת. בעבר, חוק שוויון הזכויות בישראל כמו גם התקנים והתקנות להנגשה, היו ממוקדות לכל מוגבלות באופן ספציפי. כך למשל, הזכות לקבל מידע המסופק לאוכלוסייה הכללית מפרטת גם רשימת התאמות הנדרשת לאנשים עם מוגבלות ויזואלית או קשיי למידה, אנשים אם מש"ה וכו'. צורת ניסוח זו הבטיחה כי גם זכויותיהם של אנשים עם מש"ה מיוצגות בתקנות ההנגשה.

סיכום והמלצות

נגישות מתייחסת למידה בה מוסד או שירות הינם ברי שימוש ללא צורך בשינוי עבור כמה שיותר אנשים. חסמים לנגישות עימם מתמודדים אנשים עם מוגבלות שכלית אינם תמיד ברורים מאליהם, ומחוקקים ואנשי מקצוע לעיתים מתעלמים מהם. לכן ישנה חשיבות למיסוד מודל אוניברסלי שיתווה התאמות הולמות וברורות עבור אנשים עם מוגבלות שכלית.

דו"ח זה מבוסס על דיוני ועדות, סקירת ספרות ומשאבים של ה-BBI ובשילוב עם ראיונות עומק. הדו"ח מספק תמונה עדכנית בנוגע להנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית. מוצגים חסמים העיקריים עימם מתמודדים אנשים עם מוגבלות שכלית כמו גם אופני הנגשה הנהוגים בארה"ב ומדינות נוספות.

עיקרי הממצאים העולים מהדו"ח הם כדלקמן:

- עיקר החסמים בהנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית מאופיינים תחת ארבע קטגוריות: סטיגמה, קצב, רמת מורכבות ואוריינות.
- הכשרת והדרכת נותני שירותים יכולה להוות כלי מרכזי בהנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית. הכשרה זו צריכה לשאוף:
 - להעלות את המודעות להנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית
 - לספק הנחיות מעשיות שיאפשרו קבלת שירות נגיש, שוויוני ומכבד עבור כל אדם.
- ככלל אצבע, הערכת נגישות צריכה להתייחס גם למימד של מקצב, הן בהתייחס למערך הפיזי והן לתהליכי השירות הניתנים.
- יש צורך במחקר נוסף על מנת לבסס הנחיות ברורות בנוגע להתאמות במקצב, ולכלול אותם בעקרונות העיצוב האוניברסלי.
- הנגשה עבור אנשים עם מוגבלות שכלית מצריכה מנותני שירותים לפשט הנחיות ותקשורת מילולית. השימוש בשפה פשוטה המתואמת למבוגרים עם מוגבלות שכלית צריכה להיעשות בהתאם לכללים ופרוטוקולים מובנים, בדומה לתרגום. התאמות הולמות בהיבטים של רמת מורכבות והשכלה צריכים לבוא לידי ביטוי במספר מישורים: - תרגום לשפה פשוטה, שימוש בסמלים ופיקטוגרמות, שימוש באופנויות חלופיות.

על בסיס הניתוח הראשוני של מצב הנגישות לאנשים עם מוגבלות שכלית בישראל גובשו ההמלצות הבאות לפעולת האגף לטיפול באנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית במשרד הרווחה והשירותים החברתיים:

- לסקור את כל תקנות הנגישות הממתינות לאישור עדת המשנה לנגישות של ועדת העבודה והרווחה בכנסת ולספק המלצות הולמות לרשויות בכדי להבטיח ייצוג הולם עבור אנשים עם מוגבלות שכלית.
- להעריך ולדרג צרכים:
 - א. לבחון ידע וחששות בתחום הנגישות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית ומשפחותיהם.
 - ב. לבחון מודעות להנגשה וצרכי הכשרה בקרב נותני שירותים.
 - ג. לבחון מסגרות מגורים ותעסוקה ייעודיים לאנשים עם מוגבלות שכלית במטרה להבטיח הנגשה.
- לפתח תכנית הנחיות מקיפה לעיצוב אוניברסלי והנגשה עבור ישראלים עם מוגבלויות. התוכנית תתבסס על הנחיות להטמעה מהדרג המדיני, ובעלי תפקידים בתחום ועד אנשים עם מוגבלויות וארגוני תמיכה.
- לייצר אוגדנים, חומרי הדרכה ומקורות מידע:
 - א. לפתח מדריך להנגשה לשונית בעברית.
 - ב. לפתח מדריך הכשרה להנגשת שירות לאנשים עם מוגבלות שכלית.
- לפתח ולספק הדרכות ותמיכה טכנית בכדי להכין את החברה, מוסדות שירותי הרווחה, עסקים ואמצעי תחבורה להטמעת התאמות נגישות, כמו גם תכניות הדרכה והכשרה שיקלו על תעסוקה נתמכת של אנשים עם מוגבלות שכלית בישראל.

זוהי תקופה מרגשת בישראל, בה אנחנו רואים התקדמות אדירה בתחום החקיקה, התקנות ומאמצי ארגוני תמיכה, על מנת לגשר על הפער בהנגשה. בכדי להגשים מטרה זו, הדו"ח מספק לאגף תהליך עבודה עליו ניתן לבנות את השלב הבא בעבודה בכדי להבטיח שה-BBI מטעמם יצליחו להטמיע את השינויים הנדרשים בהתאם לסדר העדיפויות שיקבע על-ידי משרד הרווחה והשירותים החברתיים.

רשימת מקורות

- עוזיאל-קרל, ס., טנא-רינדה, מ. וילון-חיימוביץ, ש. (2011). *הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית: חוברת הנחיות*. הקריה האקדמית אונו; האגף לטיפול באדם עם פיגור שכלי, משרד הרווחה והשירותים החברתיים. <http://www.kshalem.org.il/pages/item/288>
- Arditi, A. & Brabyn, J. (2000). Signage, wayfinding and universal design. In B. Silverstone, M.A. Lang, B. Rosenthal and E. Faye (Eds) *The Lighthouse Handbook on Vision Impairment and Vision Rehabilitation*. New York: Oxford University Press.
- Americans with Disabilities Act of 1990 ("ADA"). www.ada.gov/pubs/ada.htm
- Australian Government Information Management Office (AGIMO). Accessibility and Equity. http://webpublishing.agimo.gov.au/Accessibility_and_Equity
- Bender, M. J. (1974). *Architecture for the Handicapped in Denmark, Sweden*. University of Michigan.
- Blanck, P.D. (2000). The Economics of the Employment Provisions of the ADA: Workplace Accommodations. In Blanck (ed.), *Employment, Disability, and the Americans with Disabilities Act: Issues in Law, Public Policy, & Research* (pp. 201-27). Evanston, IL: Northwestern U. Press.
- Bonham, G. S., Basehart, S., Schalock, R. L., Marchand, C. B., Kirchner, N., & Rumenap, J. M. (2004). Consumer-Based quality of life assessment: The Maryland Ask Me! project. *Mental Retardation*, 42, 338-355
- Calori, C. (2007). *Signage and Wayfinding Design: A Complete Guide to Creating Environmental Design Systems*. San-Francisco: Wiley.
- Disability Discrimination Act (1995). <http://www.webcredible.co.uk/user-friendly-resources/web-accessibility/uk-website-legal-requirements.shtml>
- Disabilityisnatural (2007). Progressive self advocacy. www.disabilityisnatural.com/peoplefirstlanguage.htm.
- Disability Rights Commission (2006). Easy Read Guide: How to use easy words and pictures.
- Eilam, G. Accessible service tips. <http://www.negishut.com/55500/שירות-נגיש---טיפים-להתנהגות> (Hebrew)
- Equal Rights of Persons with Disabilities Law, 5758 - 1998 (including Amendment No. 2, chapter on accessibility) (Hebrew).
- Feldman, D. (2005). Shaping Vision into Policy and its Implementation - People with Disabilities in Israel. *Bridges*, Feb-Mar, 8-12.
- Feldman, D. (2007). "Environmental Justice" and Persons with Disabilities in Israel. *Disability Studies Quarterly*, 27(4).

- Frawley, P., Bigby, C., & Forsyth, H. (2006). Why are conferences "Sometime about us, without us?" *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 31(4), 249-251.
- Kail, (2000). Speed of information processing developmental change and links to intelligence. *Journal of School Psychology*, 38(1), 51-61.
- Karreman, J., Van der Geest, T., & Buursink, E. (2007). Accessible website content guidelines for users with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 20(6), 510-518.
- Lachapelle, Y., Wehmeyer, M. L., Haelewyck, M. C., Courbois, Y., Keith, K. D., Schalock, R. L. et al. (2005). The relationship between quality of life and self-determination: An international study. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49, 740-744.
- Lee, S.H., Wehmeyer, M.L., Palmer, S.B., Soukup, J.H., & Little, T. D. (2008). Self-determination and access to the general education curriculum. *The Journal of Special Education*, 42, 91-107.
- Livine, D. (2003). The NYC Guidebook to Accessibility and Universal Design. Center for Inclusive Design & Environmental Access, University at Buffalo, NY. <http://bbi-israel.syr.edu/DigitalLibrary/PublicDocuments/tabid/880/Default.aspx>
- Luckasson, R., Borthwick-Duffy, S., Buntinx, W. H. E., Coulter, D. L., Craig, E. M., Reeve, A., et al. (2002). *Mental retardation: Definition, classification, and systems of support* (10th ed.). Washington, D.C. American Association on Mental Retardation.
- Mencap (2000). *Am I Making Myself Clear?* Mencap's guidelines for accessible writing. <http://november5th.net/resources/Mencap/Making-Myself-Clear.pdf>
- National Council on Disability (2007a). *The Impact of the Americans with Disabilities Act: Assessing the Progress Toward Achieving the Goals of the ADA*. <http://bbi-israel.syr.edu/LinkClick.aspx?fileticket=kx%2f%2fvWBjxs%3d&tabid=880&mid=1782>
- National Council on Disability (2007b). *The Implementation of the Americans with Disabilities Act: Challenges, Best practices, and New Opportunities for Success*. <http://bbi-israel.syr.edu/LinkClick.aspx?fileticket=0cEypoRKngo%3d&tabid=880&mid=1782>
- Rimmerman, A. & Herr, S.S. (2004). The power of the powerless: A study of the 2000's disability strike in Israel. *Journal of Disability Policy Studies*, 15, 12-18.
- Salmi, P. (2007). Wayfinding design: Hidden barriers to universal access. *Implications*, 5, 106.
- Salmi, P., Ginthner, D., & Guerin, D. (2004). Critical Factors for Accessibility and Wayfinding for Adults with Intellectual Disabilities. Designing for the 21st Century III: An International Conference on Universal Design, Adaptive Environments: Boston, MA. http://www.designfor21st.org/proceedings/proceedings/forum_salmi.html
- Shogren, K., Wehmeyer, M.L., Reese, M., & O'Hara, D. (2006). Promoting self-determination in health and medical care: A critical component of addressing health disparities in

- people with intellectual disabilities. *Journal of Policy and Practice in Intellectual Disabilities*, 3, 105-113.
- Su, C. Y., Chen, C. C., Wuang, Y. P., Lin, Y. H., & Wu, Y. Y. (2008). Neuropsychological predictors of everyday functioning in adults with intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52 (1), 18–28.
- The Center for Universal Design: Environments and Products for all People.
<http://www.design.ncsu.edu/cud/index.htm>
- Yalon-Chamovitz, S. (2007). Explicit disability – Implicit accessibility: The story of people with intellectual disability. In D., Feldman, Y., Danieli-Lahav, & S., Haimovitz, (Eds.) *The Accessibility of the Israeli Society for Persons With Disability on the Threshold of The 21st Century*. Israel: Governmental Advertising Agency. (Hebrew)
- Yalon-Chamovitz, S. (2008). Got it?! Wayfinding of people with intellectual disabilities. *A matter of Access*, 7, 41-50. (Hebrew)
- Yalon-Chamovitz, S. (2009). *The invisible access needs of people with intellectual disabilities: A conceptual model of practice*. *IDD*, 47 (5). 395-400
- Young, D. A., & Quibell, R. (2000). Why rights are never enough: Rights, intellectual disability and understanding. *Disability & Society*, 15, 747-764.
- Wehmeyer, M.L., Garner, N., Lawrence, M., Yeager, D., & Davis, A.K. (2006). Infusing self-determination into 18-21 services for Students with Intellectual or Developmental Disabilities: A multi-stage, multiple component model. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 41, 3-13.
- Ziv, N. (1998). Disability law in Israel and the United States - A comparative perspective. *Israel Year Book on Human Rights*, 28, 171-202. (Hebrew).